

OCENE IN POROČILA O PUBLIKACIJAH IN RAZSTAVAH REVIEWS AND REPORTS ON PUBLICATIONS AND EXHIBITIONS

Publikacije || Publications

Jure Volčjak: **Vizitacijski zapisniki kranjskih arhidiakonotov** **goriške nadškofije 1761–1771**

Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2023 (Vizitacijski zapisniki goriškega nadškofa Karla Mihaela grofa Attems 1752–1774; zv. 6), 976 strani

Dobra tri desetletja je trajalo, preden se je s šestim zvezkom pred kratkim sklenil eden zahtevnejših projektov objav virov za slovensko zgodovino – edicija vizitacijskih zapisnikov prvega goriškega nadškofa Karla Mihaela Attems iz tretje četrtine 18. stoletja. Posamezni zvezki so v presledkih izhajali v Ljubljani, na Dunaju, v Gorici in končno spet v Ljubljani, pri štirih izdajateljih v treh državah. Potem ko je mariborski škofijski arhivar Anton Ožinger pripravil za objavo vizitacije savinjskega arhidiakonata (1991), njegov celovski kolega Peter Tropper vizitacije koroških župnij (1993), Franc Kralj in Luigi Tavano pa sta združila moči pri dveh izdajah vizitacij goriškega, tolminskega in devinskega arhidiakonata (1994 in 2000), je sledilo več kot dve desetletji dolgo zatišje. Neobdelan je ostajal osrednjeslovenski prostor, tj. večji del Kranjske, tisto njeno ozemlje, ki ni spadalo v ljubljansko škofijo. Nadaljevanje zahtevnega projekta je po zaslugi neutrudnega Jureta Volčjaka, zgodovinarja in arhivista v Arhivu Republike Slovenije, slednjič prešlo iz cerkvene domene pod okrilje osrednje slovenske arhivske ustanove. Pri tej so v letu 2022 najprej izšli Attemsovi zapisniki za Kranjsko iz obdobja 1752–1757 in samo leto pozneje še pričujoči, šesti zvezek, ki pokriva desetletje 1761–1771.

Attemsove vizitacije ponujajo podroben vpogled ne le v delovanje Cerkve, ampak tudi v stanje duha in življenjske razmere po ukinitvi Oglejskega patriarhata (1751), ki ga je na večini slovenskega ozemlja zamenjala novoustanovljena nadškofija s sedežem v Gorici. Po dolgotrajnem obdobju neurejenega cerkvenoupravnega položaja in pastoralnih razmer je nekdanje oglejske župnije spet lahko obiskoval njihov krajevni škof osebno, ne le njegovi namestniki in zastopniki, in prvi goriški nadškof Karel Mihael grof Attems je to poslanstvo vzel z vso resnostjo in skrbnostjo. Proti koncu desetletja, ki ga pokriva zadnji zvezek objav njegovih vizitacij, se mu je kot vizitator pridružil pomožni škof Rudolf Jožef grof Edling (imenovan leta 1769), od leta 1774 Attemsov naslednik na nadškofovski stolici. Obravnavano desetletje so ob nadškofovih zdravstvenih težavah zaznamovale predvsem ustanovitve novih dušnopastirskih postojank, škofijska sinoda (1768) in neuspela prizadevanja Marije Terezije za združitev ljubljanske škofije z goriško nadškofijo, čemur nista bila naklonjena ne čas ne nadškof Attems sam. Ta je, potem ko je leta 1758 zavrnil imenovanje za ljubljanskega škofa (personalno unijo dveh škofij), šele leta 1766 dobil knežji naslov, pri čemer je ostala neuresničena njegova (tiha) želja, da bi ljubljanska škofija postala sufragana Gorice.

V knjigi je objavljenih pet vizitacij, in sicer iz let 1761, 1763 in 1767 ter dve iz leta 1771. Poleg tega vključuje še transkripcijo krajših besedil iz dveh vizitacijskih zapisnikov, katerih vsebina se nanaša na Kranjsko (1762 in 1770); večinoma gre za nadškofov opis poti, ko se je prek kranjskega ozemlja vračal v Gorico. Attems je do leta 1767 vse župnije navadno vizitiral sam, medtem ko je zadnjo vizitacijo Kranjske leta 1771 zaradi načetega zdravja

in nezmožnosti potovanja že v celoti prepustil pomožnemu škofu Edlingu. Ob obisku posamezne župnije je vizitator podrobno pregledoval stanje župnijske cerkve in pokopališča ter po možnosti tudi podružnic, opravil je pogovore z duhovniki, s cerkvenimi ključarji, predstavniki sosesk in lokalnih oblasti, miril nesoglasja, birmoval, podeljeval spreglede (dispenze), kleriške redove in različne privilegije, posvetil ali blagoslovil je kar nekaj cerkva, oltarjev, zvonov in temeljnih kamnov. Nadškof Attems je na svojih vizitacijskih poteh skušal že sproti odpravljati ugotovljene napake, vendar je, kot ugotavlja Volčjak, iz poznejših poročil (vizitacijskih in *ad limina* v Rim) mogoče razbrati, da je bil pri tem mnogokrat neuspešen, saj se moralno in versko stanje ni bistveno spremenilo na bolje. Slednje velja posebej za vernike, medtem ko so njegova prizadevanja žela več uspehov pri duhovščini. Prvi goriški nadškof se je zavedal, da lahko pastoralno in organizacijsko delo utrdi samo sinoda, zbor duhovnikov njegove nadškofije. Sklical jo je leta 1768 v Gorici, na njej je bilo sprejetih 45 sinodalnih odlokov, vendar sinoda zlasti zaradi posegov Dunaja v vsebino odlokov ni dosegla zadanih ciljev.

Šesti zvezek vizitacijskih zapisnikov tako kot predhodni ponuja vrsto dragocenih podatkov, do katerih bo strokovna in laična javnost poslej dostopala neprimerno lažje in hitreje. S pomočjo prevajalnikov bo sčasoma postajalo vedno lažje tudi razumevanje latinskega besedila, v katerega nas Volčjak uvede s spremno študijo. V njej posebej predstavlja ustanavljanje novih dušnopastirskih sedežev, ki so olajšali pastoralno delo v ozemeljsko (pre)obsežnih predjožefinskih župnijah. Nadalje prikazuje delo duhovnikov, ki so v tem času vse bolj postajali tudi državni uradniki, in z izbranimi primeri plastično ponazori življenje duhovščine in vernikov.

Za raziskovalce slovenske zgodovine 18. stoletja je odveč poziv Bertolda Brechta »Knjiga je orožje, vzemi jo v roke!«. Veliko bolj je na mestu opozorilo, naj z zadnjo knjigo Jureta Volčjaka ravnajo previdno, saj je s svojimi 976 stranmi in trdimi platnicami nevarna reč, ki lahko že ob padcu z majhne višine poškoduje bralčevo nogo.

dr. Boris Golec